

УДК 351.851

СИНИЦИНА Наталія Георгіївна,

канд. наук з держ. упр.,

доц. каф. упр. освітою НАДУ

СУЧАСНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Розглядаються питання необхідності зміни парадигми сучасної освіти на основі ментальних підходів у контексті розбудови громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: освіта, філософія освіти, парадигма освіти, ментальність, методологія освіти, педагогічна теорія і практика.

Синицина Н. Г. Современное образование в контексте построения гражданского общества в Украине

Рассматриваются вопросы необходимости смены парадигмы современного образования на основе ментальных подходов в контексте построения гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: образование, философия образования, парадигма образования, ментальность, методология образования, педагогическая теория и практика.

Synytyna N. G. Modern education in the context of building a civil society in Ukraine

Deals with the need to change the paradigm of modern education, based on experimental approaches in the context of building a civil society in Ukraine.

Key words: education, educational philosophy, a paradigm of education, mentality, methodology of education, educational theory and practice.

Постановка проблеми. Класична модель освіти в Україні перестала відповідати вимогам, які ставить суспільство, сучасний розвиток економіки. Виникла

необхідність у нових ідеях, які б стали основою методології нової системи освіти, що ґрунтувалася б на акмеолого-педагогічних відносинах суб'єкт-суб'єктів навчально-виховного процесу. Мова йде про зміну парадигми освіти, в якій на відміну від попереднього досвіду значна роль у здобутті освіти відводиться учням, студентам, всім тим, хто навчається. Характерною особливістю сучасної освіти є значне розширення форм навчання. Якщо в попередні періоди головною формою навчання була формальна освіта – у дитсадку, школі, училищі, технікумі, вищому навчальному закладі, то на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства значної ваги набуває самоосвіта, вміння вчитися, здобувати й аналізувати інформацію – по суті, вміння і необхідність навчатися впродовж життя. Зміна парадигми, філософії освіти не може відбутися без участі держави, органів управління освітою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна європейська школа й освіта сформувалася під впливом філософсько-педагогічних ідей Я. Коменського, Й. Песталоцці, Й. Гербарта, А. Дістервега, Дж. Дьюї та інших класиків педагогіки. Їх ідеї покладені в основу класичної моделі освіти, яка впродовж XIX – XX ст. еволюціонувала та розвивалася, у той самий час залишаючись незмінною у своїх основних характеристиках: меті та змісту освіти, формах і методах навчання, способах організації педагогічного процесу і виховання [1].

Вітчизняна педагогіка першої половини XX ст. у своїй основі мала ряд ідей, які на сьогодні втратили значення, через що зазнали гострої критики. Серед цих ідей опинилося трактування ідеалу освіченості. Освіченою вважалася людина, яка знає і вміє використовувати знання. Парадигма знань звела зміст освіти до знання основ наук, а уявлення про навченість та розвиток – до процесу і результату засвоєних знань під час навчання. В основу побудови навчальних предметів була покладена ідея поступового нагромадження знань. Серед форм навчання пріоритет набула класно-урочна система викладання.

Саме на здобуття знань з різних сфер буття людини, їх обґрунтування і реалізацію старанно працювали «людські» дисципліни – від фізіології вищої нервової системи до педагогічної психології, додавши до цього відомі психологічні концепції інтеріоризації, або засвоєння (С. Рубінштейн), поетапного формування розумових дій (П. Гальперін), «чистої дошки» (*tabula rasa*) (Г. Костюка) та ін. [1]. Починаючи з 1960-х рр. минулого століття вітчизняна культура збагатилася ідеями діалогу,

співробітництва, спільних дій педагогів і учнів, необхідності розуміння іншої думки, поваги до особистості, її прав тощо. Духовний переворот, що стався в гуманітарній сфері, обумовив введення терміна «ментальність», яка не транлювалася належним чином педагогікою в освітянську практику з кінця ХХ до початку ХХІ ст. [2].

Мета статті. Метою дослідження є обґрунтування необхідності зміни сучасної парадигми освіти на основі ментального підходу в контексті розбудови громадянського суспільства в Україні та окреслення ролі управління освітою в цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи розвиток освіти в європейських країнах, ми бачимо, що він обумовлений низкою факторів: глобалізаційними та інтеграційними процесами у світі, чітким розмежуванням освіти на загальну, академічну і професійну, необхідністю удосконалення освітньої теорії і практики та, як наслідок, зміною парадигми освіти, її філософії. Історичний досвід розвитку освіти в європейських країнах також свідчить про те, що він завжди був пов'язаний з рівнем розвитку філософії в цілому і філософії освіти зокрема.

Використання національної ментальної парадигми, на нашу думку, являє собою основну умову теоретичного осмислення альтернативної традиційному розумінню педагогічної практики. Сучасна система навчання, що сформувалась у педагогічній науці у вигляді уявлень і понять, створених на філософсько-педагогічних ідеях класичної освіти, не годиться для опису і використання сучасних технологій та інновацій. Їх теоретичне осмислення передбачає інші світоглядно-філософські поняття про освіту, підготовку спеціалістів, у тому числі у сфері управління освітою. Цим пояснюється і той факт, що намагання реформувати систему освіти в останні десятиліття виявились малоефективними.

Останнім часом у науковій літературі жваво обговорюється питання «європеїзації» освіти, особливо вищої у рамках Болонського процесу, причому часто зводяться нанівець значні здобутки вітчизняної освіти і педагогіки з не меншим, ніж у Європі, історичним досвідом. Прибічники входження України до Європейського освітнього простору часто «не помічають» ту частину Сорбонської декларації міністрів освіти європейських країн про створення Європейського освітнього простору, у якій чітко визначається доцільність збереження і розвитку національних систем освіти як унікального явища [3]. Сучасні філософські вчення визнають свою

обумовленість певною культурою, традиціями і допускають включення в діалоговий режим інших не фетишизованих поглядів на світ, культуру.

Однією з перших термін «ментальність» в українському суспільстві запровадила Вікторія Храмова. Вона пов'язує це з необхідністю подолання «фетишизації суспільно-економічних закономірностей», що призвело до містифікації історичного процесу. Ментальність розглядається вченою як «психічне оснащення» представників певної культури, певний «психоповедінковий інваріант», який реалізується на загальних мовних, культурних, морально-етичних засадах. Цей інваріант, як особливості національного характеру, називають «духом нації», душею народу [4]. Поняттям ментальності охоплюються шари свідомого і підсвідомого, шари так званого «духу традицій». М. Бердяєв підкреслював, що «кожна нація має неповторне духовне обличчя, душу народу, народне світосприйняття світу, “модус мислення,» (цит. за [1]), а А. Гуревич, говорячи про національний менталітет, визначав його «як сукупність готовностей, настанов та схильностей індивіда діяти, мислити, сприймати світ певним чином» (цит. за [1]).

Тенденція сучасної педагогічної науки – її звернення до своїх світоглядних, ментальних основ, «повернення» до особистості. Ця тенденція характеризує і сучасну педагогічну практику. Переорієнтація сучасної освітньої теорії і практики на людину і її розвиток, відродження гуманістичних традицій з використанням національної ментальної парадигми є важливим завданням, яке становить основу змін у методології освітнього процесу. На нашу думку, така тенденція має важливе значення для розбудови в Україні громадянського суспільства, в якому проголошується пріоритетність розвитку кожної людини. Завданням же управління освітою є забезпечення цього процесу. З огляду на це сучасну методологію освіти належить розглядати і як сукупність семантики національної ментальної парадигми, її теоретичних положень про пізнання і перетворення дійсності. Передчасно було б стверджувати, що така методологія педагогіки сьогодні уже напрацьована.

Людина постійно перебуває в ситуації світоглядної (політичної, моральної, естетичної тощо) оцінки подій, які відбуваються, вироблення завдань, пошуку і прийняття рішень та їх реалізації. При цьому формування її ставлення до оточуючого світу (суспільства, природи, самого себе) пов'язано з двома різними, хоча і взаємопов'язаними, підходами – практичним та абстрактно-теоретичним

(пізнавальним). Перший існує на рівні творення, формування духовно-практичної сфери менталітету суспільства, як складової його загальної культури, перш за все освітянської еліти, управлінських кадрів, спроможних впроваджувати зазначені цінності в практику життя. Другий існує на рівні семантики національної ментальної парадигми, тобто пасивного засвоєння духовно-сміслових, філософських, психологічних, культурологічних, соціологічних, акмеологічних знань, досвіду і використання їх як технології інноваційних підходів у навчанні й вихованні. Проте, як відомо, пізнання (у тому числі й наукове), формування особистості, здійснюється не тільки через любов до істини, але й з метою повного задоволення соціальних потреб. У зв'язку з цим зміст цих підходів визначається спрямованістю активності особистості на осмислення, визнання, актуалізацію і створення матеріальних та духовних цінностей, які становлять культуру, менталітет суспільства.

Механізмом зв'язку між практичним (творчим) і семантико-пізнавальним підходами є ментальний підхід. Він дає змогу, з одного боку, вивчати явища з позиції закладених у них можливостей задоволення потреб (духовних, матеріальних), а з іншого – вирішувати питання гуманізації суспільства. Зміст ментального підходу можна розкрити через систему ментальних принципів, до яких належать:

- рівноправність філософсько-педагогічних поглядів у межах єдиної гуманістичної системи цінностей при збереженні розмаїття їх культурних і етнічних особливостей;

- рівнозначність традицій і творчості, визнання необхідності вивчення і використання знань минулого і можливості духовних відкриттів сьогодні і в майбутньому, взаємозбагачений діалог між традиціоналістами і новаторами;

- екзистенційна рівність людей, соціокультурний прагматизм замість демагогічних суперечок про обґрунтованість ментальних сутностей; діалог і подвижництво замість месіанства та меншовартості.

Висновки. Освітній процес в Україні як прояв певних функцій ментальності відбувається сьогодні як процес соціалізації, становлення духовних цінностей, послідовного та поступового засвоєння індивідом чи групою соціально напрацьованих ментальних норм, надбань, способів діяльності. У міру ускладнення та збагачення культури обсяг знань, умінь, навичок, які передаються з покоління в покоління, збільшується, а самі форми їх передачі диференціюються і спеціалізуються. У сучасних

умовах навчання та виховання, духовність суспільства, віра в себе і свій народ стає безпосередньо суспільною, державною справою, не остання роль у виконанні якої відводиться системі освіти, навчальним закладам, педагогічним та науково-педагогічним працівникам. У той самий час надзвичайно важливою, цілеспрямовуючою роллю наділяються органи державного управління освітою, які встановлюють «правила гри», визначають та реалізують нову парадигму освіти, розроблену на поєднанні досягнень вітчизняної освітньої галузі з урахуванням національних ментальних характеристик з прийнятними європейськими та світовими практиками.

Приналежність кожної людини до національної історії визначається не біологічною спадковістю, а рівнем свідомого залучення до ментальних цінностей, які створюють патріотично-духовну культуру етносу в цілому і майбутньої еліти безпосередньо. Саме впровадження національної ментальної парадигми створює міцне підґрунтя для інноваційних підходів у освіті, підготовки педагогічних, науково-педагогічних та управлінських кадрів, спроможних впливати на майбутнє молоде покоління, і не тільки дати йому необхідні знання та вміння, а й передусім розвинути, ментально збагатити кожну особистість. Важливо, що саме через ментальний підхід можливо вирішити питання розвитку громадянських компетенцій у молоді, що теж певною мірою сприятиме розбудові громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. **Крижко В. В.** Антологія аксіологічної парадигми освіти : навч. посіб. / В. В. Крижко – К. : Освіта України, 2005. – 440 с.
2. **Крисаченко В.С.** Толерантність і консолідація суспільства: проблеми взаємозв'язку / В.С. Крисаченко //Стратегічна панорама. – 2008. – № 2. – С. 239 – 248.
3. **Сорбонська** декларація міністрів освіти європейських країн (травень 1998 р.). – Режим доступу : www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr.
4. **Храмцова В.** Українська душа : зб. статей. / В. Храмцова. – К. : Фенікс, 1992. – 12 с.